

O WĘŻACH W MITOLOGII GRECKIEJ

W minojskiej Krecie węże były uważane za podziemne bóstwa, często oddawano im cześć. Odkopano sporo statuetek świętych węży na całym terytorium Krety. Cóż można powiedzieć o słynnej figurce kapłanki kreteńskiej (Ryc. 1) datowanej na 1650–2000 lat przed naszą erą, kobiecie z węzami w rękach, przechowywanej w muzeum w Heraklionie? Wiadomo, że przedstawienia zwierząt po bokach

Ryc. 1. Kreteńska bogini z węzami źródło: WWW. Historia sztuki.com.pl

kobiecej postaci w największym skrócie symbolizują aspekt panowania. Jest to zapewne Pani Świata, a więc bogini. W tym wypadku użycie węży symbolizuje panowanie nad podziemiem i wodami. Istnieją także przypuszczenia, że kapłanki wchodziły w trans po ukąszeniu przez węże (żmije). Jakie węże mogła trzymać taka kapłanka? Żmija lewantyńska (*Macrovipera lebetina* sensu lato) jest niebezpiecznym, jadowitym gatunkiem występującym w Południowej Europie, Północnej Afryce i Środkowej Azji. Niemniej na czterech wyspach Cykladów (Milos, Kimolos,

Polyaigos, Sifnos) występuje endemiczny gatunek *Macrovipera schweizeri*. Wyspy oddzieliły się od kontynentalnej Grecji w Pliocenie około 4–5 milionów lat temu. Oznacza to, że w Trzeciorzędzie żmija lewantyńska była szerzej rozprzestrzeniona. Szyndlar (1995) odnalazł kopalne szczątki żmii z kompleksu *M. lebetina* w Macedoni (Maramena) z Neogenu. Na Krecie jednak obecnie nie występuje żmija lewantyńska ani też spokrewniony z nią inny gatunek. Kolejny gatunek, żmija nosoroga (*Vipera ammodytes*), jest mniejszy i nie tak jadowity jak żmija lewantyńska. Według niektórych autorów występuje na Krecie, natomiast Pafilis (2010) wyklucza występowanie tej żmii na Krecie. Jakie więc węże trzyma w rękach słynna kapłanka? Należy wykluczyć żmiję lewantyńską ze względu na wyjątkowo silny jad, który by raczej uśmiercił kapłankę niż umożliwił wejście w trans (najbardziej jadowite są młode żmije lewantyńskie). Żmija nosoroga też nie może być wzięta pod uwagę jako potencjalny gatunek, gdyż również nie występuje na Krecie. Węże trzymane w rękach tej kapłanki, są dość krótkie, co przemawiałoby za rodzajem *Vipera* lub też młodymi okazami innych węży. Trzeba też sobie uzmysłowić, że artysta uformował oba węże w bardzo symetryczny sposób, żywe żmije nie dałyby się w ten sposób trzymać. Węże były także atrybutem sumeryjskiej Inanny, egipskiej Hattor i greckiej Hekate. Interesujące jest tu użycie jadu węży do wejścia w trans, tak jak to miało miejsce z użyciem jadu tarantuli w Południowych Włoszech. Jeżeli oba węże służyły tylko jako symbole panowania, niekoniecznie musiały to być żmije. Mogły to być niejadowite węże. Na Krecie występuje piękny, kolorowy położ lamparci (*Zamenis situla*) (Ryc. 2), zaskroniec rybołów (*Natrix tessellata*), położ długoogonowy (*Coluber gemonensis*) i wąż koci (*Telescopus fallax*). Ten ostatni jest nieznacznie jadowity, ale nie jest w stanie ukąsić człowieka, ponieważ jego zęby jadowe znajdują się zbyt głęboko w szczęce. W Markopulo w Kefalonii jest uznawany za świętego węża, tzw. „węża Matki Boskiej”. Prawdopodobnie kreteńska Bogini z węzami trzyma któryś z tych gatunków. Najbardziej spokojny i łagodny jest *Zamenis situla*.

Asklepios (Eskulap) z Epidauru był przedstawiany zazwyczaj z wężem (węzami) owiniętym wokół laski. W okolicach Epidauru podobno żyło sporo wielkich „węży” z żółtymi głowami. Zapewne mogło tu chodzić o żółtopuziki (*Ophiosaurus apodus*) z rodziny padalcowatych, czyli beznogie jaszczurki,

które są dość pospolite i łatwe do zauważenia. Uciekający żółtopuzik czyni wiele hałasu i może naprawdę przestraszyć. Wąż eskulapa (*Zamenis longissimus*) (z rodziny połozowatych) ma również jasną głowę, ale jest znacznie rzadszy, szczuplejszy i nie robi tak silnego wrażenia w czasie spotkania, jak żółtopuzik. Dlaczego właśnie wąż eskulapa został związany z Asklepiosem? Może to jego jasna głowa jest przyczyną i stąd sugestie zoologów? Żółtopuzik ze względu na dość sztywny kręgosłup nie mógłby owinąć się wokół laski Asklepiosa.

Ryc. 2. Młody osobnik położa lamparciego (*Zamenis situla*). Fot. A. Chlebicki

Dwa węże wokół laski uosabiają przeciwieństwa i razem tworzą harmonię, tak jak słynny symbol Ying-Yang.

Po zwycięstwie Greków nad Persami wybudowano w roku 479 p.n.e. kolumnę składającą się z trzech zwiniętych węży i poświęcono ją Apollinowi. Konstantyn przeniósł kolumnę do swojej stolicy, później mieszkańcy Konstantynopola oderwali trzy głowy węży znajdujące się na górnym końcu kolumny, uważając, że są one symbolem diabła.

Węże były również uosobieniem złych mocy. Gorgona miała zamiast włosów jadowite węże. Laokon i jego synowie zginęli zaduszeni przez dwa węże nadsłane na nich przez Atenę. Interesująca jest etymologia nazwy Pyton. „Python” był smokiem, którego chciała wykorzystać Hera, aby ukarać Leto za romans z Zeusem. Smok miał swoją kryjówkę w Delfach. Apollo, który był owocem romansu, zabił Pytona właśnie w Delfach. Skąd się więc wzięła nazwa wyroczni delfijskiej „Pythia”? Po grecku *pythein* oznacza dokładnie murszeć, co ma związek z martwym Pytonem, którego ciało zaczęło się rozkładać. Martwe ciało węża dało nazwę rodzajowi węży i słynnej wszytkowiedzącej wyroczni. Podejrzewam, że właśnie ta cecha (wiedza) i roztropność przypisywana wężom w Grecji mogła mieć dodatkowe znaczenie.

W kulturze ludowej, zwłaszcza na wyspach, traktowano węże bardzo przyjaźnie. Wystawiano miseczki z mlekiem dla położów (*Zamenis situla*). Choć akurat położy, będące nocnymi łowcami myszy, zapewne nie korzystały z takiej uprzejmości. Te piękne węże są bardzo łagodne.

Andrzej Chlebicki, Zakład Mykologii,
Instytut Botaniki im W. Szafera, PAN, Kraków,
e-mail: a.chlebicki@botany.pl

Bibliografia

1. Pafilis P. 2010. A brief history of Greek herpetology. Bonn zoologia bulletin 57(20): 329–345.
2. Stepanek O. 1938. Zweiter Beitrag zur Herpetologie der Insel Kreta (Vorläufige Mitteilungen). Vestn. ceskosl. zool. spol. 5: 77–79.
3. Szyndlar Z. 1995. The vertebrate locality Maramena (Macedonia, Greece) at the Turolian Ruscinian boundary (Neogene). Serpentes (Squamata, Reptilia). Münchner Geowissenschaftliche Abhandlungen, Reihe A, 28: 39–42.
4. Wettstein Ov. 1931. Herpetologie der Insel Kreta. Annalen des Naturhistorischen Museums Wien. 45: 159–172.